

УДК 340.12:141.319.8

Теліженко Людмила Вікторівна

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права*

Сумський державний університет

Телиженко Людмила Викторовна

*доктор философских наук, доцент,
доцент кафедры фундаментальной юриспруденции
и конституционного права*

Сумский государственный университет

Telizhenko Liudmyla

*Doctor of Philosophy, Docent,
Associate Professor of the Department of
Fundamental Jurisprudence and Constitutional Law
Sumy State University*

ORCID: 0000-0003-4558-513X

**ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ЯК
СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ ПРАВА
ПЕРСПЕКТИВЫ ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНОСТИ КАК
МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ ПРАВА
PROSPECTS OF TRANSDISCIPLINARITY AS A WORLD VIEW AND
METHODOLOGICAL BASIS OF LAW**

Анотація. Стаття присвячена аналізу перспектив трансдисциплінарності як основи права. Доводиться, що ключовою причиною сучасної кризи, в тому числі і права, є криза самої людини,

подолання якої здатне стати шляхом виходу зі складної ситуації в усіх сферах життя й діяльності суспільства. Показується, що такі можливості відкриваються з позицій трансдисциплінарності як нового способу вироблення наукового знання, який вперше долає суб'єкт-об'єктну розірваність, традиційну рису європейської раціональності, та піднімається на більш високий рівень осмислення будь-якої проблеми, утвореної людиною та/або загрожуючої їй. У роботі значна увага приділяється поглядам Б. Ніколеску, який обґрунтовує суб'єкт-об'єктну єдність як особливість трансдисциплінарності. Доводиться, що для права трансдисциплінарність означає формування нової правової теорії і водночас зміни в юридичній практиці, яка повинна передбачати відповідальність людини за дії перед усім світом, частиною якого вона є. Показується, що трансдисциплінарність здатна змінити як окремі галузі права, так і характер взаємодії між ними, орієнтованих на людину та її добробут як спільну мету; подолати проблему нескінченності нормативно-правових відхилень у регулюванні суспільних відносин державою; об'єднати все багатоманіття видів права та його проблем; стати еволюційним шляхом для розбудови права всього світового співтовариства. Зроблено висновок про те, що розв'язання проблем сучасного права потребує виходу за межі предметного поля тільки юридичної науки, оскільки ці проблеми є метаправовими, цивілізаційними та загальнолюдськими. Трансдисциплінарний підхід здатен утворити основу для побудови універсальних прав людини, подолати проблему його «суб'єктивності», націлити його на збереження та розвиток людини і світу.

Ключові слова: трансдисциплінарність, право, суб'єкт-об'єктна єдність, людина.

Аннотация. *Статья посвящена анализу перспектив трансдисциплинарности как основы права. Доказывается, что ключевой причиной современного кризиса, в том числе и права, является кризис самого человека, преодоление которого может стать путем выхода со сложной ситуации во всех сферах жизни и деятельности общества. Показывается, что такие возможности открываются с позиций трансдисциплинарности как нового способа производства научного знания, который впервые преодолевает субъект-объектную разорванность, традиционную черту европейской рациональности, и поднимается на более высокий уровень осмысления любой проблемы, образованной человеком и/или угрожающей ему. В работе значительное внимание уделяется взглядам Б. Николеску, который обосновывает субъект-объектное единство как особенность трансдисциплинарности. Доказывается, что для права трансдисциплинарность означает формирование новой правовой теории и одновременно изменения в юридической практике, которая должна предусматривать ответственность человека за действия перед всем миром, частью которого он является. Показывается, что трансдисциплинарность способна изменить как отдельные области права, так и характер взаимодействия между ними, ориентированных на человека и его благополучие как общую цель; преодолеть проблему бесконечности нормативно правовых отклонений в регулировании общественных отношений государством; объединить все многообразие видов права и его проблем; стать эволюционным путем для развития права всего мирового сообщества. Сделан вывод о том, что решение проблем современного права требует выхода за пределы предметного поля только юридической науки, поскольку эти проблемы метаправовые, цивилизационные и общечеловеческие. Трансдисциплинарный подход способен создать основу для построения универсальных прав человека, преодолеть проблему его*

«субъективности», нацелить его на сохранение и развитие человека и мира.

Ключевые слова: трансдисциплинарность, право, субъект-объектное единство, человек.

Summary. The article is devoted to the analysis of prospects transdisciplinarity as the basis of law. It is proved that at the heart of the modern crisis, including law, is the crisis of the person himself, the overcoming of which can become a way out of a difficult situation in all spheres of life and activities of the society. It is shown that such opportunities open up from the standpoint of transdisciplinarity as a new way of developing scientific knowledge, for the first time overcoming the subject-object discontinuity, a traditional feature of European rationality, and rises to a higher level of comprehension of any problem formed by a person and/or threatening him. In the work, considerable attention is paid to the views of B. Nicolescu, who substantiates the subject-object unity as a sign of transdisciplinarity. It is proved that transdisciplinarity for law means the formation of a new theory of law and, at the same time, changes in legal practice, which should provide for the responsibility of a person for actions before the whole world, of which he is a part. It is shown that transdisciplinarity is able to change both individual branches of law and the nature of interaction between them, oriented towards a person and his well-being as a common goal; to overcome the problem of infinity of normative-legal deviations in the regulation of public relations by the state; combine all the diversity of types of law and its tasks; become an evolutionary path for the development of the law of the entire world community. It is concluded that the solution of the problems of modern law requires going beyond the subject field of only legal science, since these problems are meta-legal, civilizational and universal in nature. A transdisciplinary approach is able to create a basis for building a universal human right, overcome the

problem of its "subjectivity", direct it to the preservation and development of human and the world.

Key words: *transdisciplinarity, law, the subject-objective unity, human.*

Постановка проблеми. Тотальна криза сучасності, що позначилася і на праві як особливому, державному регуляторі суспільних відносин, вимагає розв'язання проблем на новому, більш високому світоглядно-методологічному рівні, здатному включити в своє поле цілий комплекс соціогуманітарних проблем, спільним знаменником яких є людина, яка не розуміє сама себе. Це означає, що подолання кризи, в тому числі і права, в першу чергу вимагає формування адекватного реальній людині наукового уявлення про неї як цілісність, яка всіма сторонами своєї багатогранної сутності укорінена абсолютно в усі сфери і практики суспільного життя. Адже в межах традиційної європейської раціональності людина завжди представлялася звужено, одномірно, «відірваною» від навколишнього світу: вторинною як суб'єкт по відношенню до нього як об'єкта (класична раціональність) чи, навпаки, первинною щодо нього (посткласична раціональність).

На праві це спершу позначилося тим чином, що воно виводилося з розуму людини як її природної, зовнішньо обмеженої сутності, обмежуючої тим самим саму основу права, відірвану від внутрішнього світу людини, її моралі, духовності, віри тощо. А з кінця ХІХ – початку ХХ ст., періоду наукової революції в природознавстві, раціоналізм і взагалі відкинув попереднє уявлення про права людини як прояв її нерозумної природи. Юридичний позитивізм право став ототожнювати з позитивним правом (законом). А з останньої чверті ХХ ст. «постмодерністська чуттєвість» (Ж.-Ф. Ліотар), парадигмальна установка на сприйняття світу як хаосу, і взагалі проголосила смерть «суб'єкта права» [1]. Наслідком усіх цих процесів стало те, що сьогодні розмиваються самі межі між

правомірним і протиправним. Така ситуація **актуалізує** необхідність змін у науковій раціональності, спрямованих, насамперед, на подолання розриву суб'єкт-об'єктних відношень, а, отже, на перегляд самої сутності людини та її відповідне відображення в різних сферах, у тому числі й праві. Такі перспективи сьогодні пов'язуються з трансдисциплінарністю, що знаменує зміни в основах наукової раціональності, а, отже, і в основах права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансдисциплінарності як нового світогляду, способу мислення та методологічної установки, що змінюють уявлення про людину та її єдність зі світом, аналізуються багатьма сучасними зарубіжними та вітчизняними дослідниками, найвідомішими серед яких є Б. Ніколеску, Ж. Робен, Сью Л. Т. Мак-Грегор, Х. Дилеман, Б. Янц, В. Мокій. Специфіка та перспективи застосування трансдисциплінарності у праві, з урахуванням складності та багатовимірності людини і її діяльності, аналізуються в роботах В.-С. Бадеску, Дж. Вебб, М. Антонова, О. Кушнір, О. Мурашина та ін.

Метою дослідження є аналіз можливості використання трансдисциплінарності у праві як його основи, що змінює уявлення про відношення між суб'єктом і об'єктом пізнання, вносячи тим самим суттєві зміни як у світогляд, так і методологію дослідження всіх пов'язаних з людиною проблем. З огляду на це у роботі за основу береться уявлення про трансдисциплінарність Б. Ніколеску та Міжнародного центру трансдисциплінарних досліджень (CIRET), які обґрунтовують специфіку трансдисциплінарності як нового етапу розвитку наукової раціональності визнанням нерозривної єдності людини і всіх її умов як єдності суб'єкта і об'єкта дослідження, що вносить значні перспективи і в розвиток права.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в роботі особлива увага приділяється уявленню про трансдисциплінарність румунського дослідника, представника квантової фізики Б. Ніколеску, то спершу звернемося до його розуміння трансдисциплінарності, щодо якої існує

багато різних наукових точок зору. Для Б. Ніколеску трансдисциплінарність – це дослідження, що одночасно може відбуватися «між дисциплінами, в різних дисциплінах, а також за межами усіх наукових дисциплін», що, з одного боку, не відкидає ні дисциплінарності, ні міждисциплінарності дослідження, а, з іншого боку, передбачає можливість його проведення на абсолютно новому рівні, спільному для них усіх [2]. Оскільки, як доводить Б. Ніколеску, спираючись на дослідження квантової фізики, багатовіковий досвід релігійної духовної практики, зокрема описаної Іоанном Лествічником, та онтологічну концепцію «рівнів реальності» Н. Гартманна, існує Приховане Третє, щодо якого всі дисципліни «сліпі» і незавершені, але яке є спільним для суб'єкта і об'єкта та зумовлює їх взаємодію [там же]. Ця позиція Б. Ніколеску відобразилася в трьох його аксіомах. Перша, *онтологічна аксіома* полягає в тому, що у Природі і в нашому пізнанні Природи існують різні рівні Реальності. Друга, *логічна аксіома* стверджує, що перехід від одного рівня Реальності до іншого забезпечується логікою включеного Третього. Третя, *епістемологічна аксіома* доводить, що рівні Реальності утворюють складну структуру, означаючи тим самим складність знання та його взаємозалежність [3].

Зазначимо, що дана точка зору Б. Ніколеску та очолюваного ним Міжнародного центру трансдисциплінарних досліджень цілком відповідає етосу постнекласичної науки, широко представленої у вітчизняній філософії такими відомими напрямками, як синергетика та метафізика тотальності, означаючи потребу сучасної науки в новому типі вироблення раціонального знання. Трансдисциплінарне дослідження і є таким типом знання, яке, ґрунтуючись на визнанні початкової єдності людини і світу, суб'єкта і об'єкта пізнання, пов'язане зі змінами в самих основах науки.

Для права трансдисциплінарність, з одного боку, означає перспективи і водночас необхідність формування нової правової теорії, що

будуватиметься на розширеному розумінні ідеї індивідуальної свободи людини та її одночасної єдності з усіма умовами життя й діяльності (природними, соціокультурними, космопланетарними і т. д.) як цілісності. Тому що індивідуальне, зовнішньо самостійне в людині, і її спільне зі світом, внутрішньо невідокремлюване від нього, є двома іпостасями єдиної сутності людини. З іншого боку, це означає зміни в юридичній практиці, яка повинна передбачати відповідальність людини перед собою і світом за збереження та розвиток такої цілісності, невід'ємною частиною якої вона є сама.

Трансдисциплінарний підхід, викликаючи парадигмальні зміни в основах права, зумовлених переглядом суб'єкт-об'єктних відношень, відкриває значні перспективи для розв'язання фактично всіх його проблем, пов'язаних з людиною. Як свого часу слушно зауважив Ф. Фукуяма, визнання західною раціональною думкою «існування єдиної природи людини, спільної для всіх народів світу», хоча б теоретично утворить «спільну основу для побудови універсальних прав людини», що об'єднуюватимуть у собі переплетені позитивними емоціями людські цінності та норми, уможлиблюючи їх спільні колективні дії [4]. А розуміння цілей життя й діяльності людини дозволить встановити ієрархію прав, виключаючи з них ті, що мають тільки політичну силу. Але для того, щоб говорити про права людини, справедливість, мораль тощо, спершу треба створити концепцію того, що таке людина як вид [там же].

Сьогодні такі перспективи для права відкриваються в межах трансдисциплінарного підходу, що з більш високих наукових позицій переосмислює саме уявлення про раціональне та ірраціональне, зміщуючи акценти між ними, та формує нове уявлення про цілісність людини. Виявляючи абсолютну цінність кожної людини, яка в принципі ніколи не може бути ізольованою від суспільства, впливаючи на нього як цілісність не тільки діями, а і власним станом, трансдисциплінарний підхід доводить,

що першочерговим завданням для суспільства, в тому числі і права як системи регулювання суспільних відносин, є забезпечення гармонійного розвитку людини, реалізація її прав і свобод відповідно до природи та закономірностей її сутнісного розвитку. Адже поява будь-якої форми порушення у сприйнятті людиною себе і світу, що відповідним чином проявляється і в її діях, стає порушенням для всього суспільства як цілісності, впливаючи на його теперішнє та навіть найближче майбутнє. На думку А. Баран, такі зміни в основах права змінюють ставлення суспільства до нього, перетворюючи право на найважливішу суспільну цінність. Оскільки право, яке є виключно справедливим у своїй основі, має стати підґрунтям функціонування всього суспільства [5, с. 17].

З огляду на це правники, наприклад, розмірковуючи з трансдисциплінарних позицій про необхідність появи в умовах глобалізації транснаціональної судової арени, здатної об'єднати як національні правові системи, так і відобразити практичну необхідність демократичного в своїй сутності міжнародного утворення, доводять можливість її формування тільки на близьких людській природі законах, незалежних від жодного штучного утворення: ні від політичної спільноти, ні від міжнародної спільноти, ні від спільнот юристів у всьому світі [6, с. 131]. На їх думку, такими законами повинні бути закони етики та естетики, що відображають спільне для всіх людей «прагнення до досконалого життя і є взаємодоповнюючими цінностями добра, істини та краси, виправданими та взаємопояснюваними» [там же].

Пов'язані з трансдисциплінарністю парадигмальні зміни в праві здатні також внести певні зміни і в характер взаємодії між самими галузями права, які сьогодні є досить незалежними між собою та навіть роз'єднаними. З позицій трансдисциплінарності кожен нормативно-правовий акт повинен передбачати не тільки завдання, що полягає у врегулюванні конкретних суспільних відносин для забезпечення порядку у

певній сфері, а ще й чітко орієнтовану на людину мету, що повинна бути загальною, але водночас зрозумілою, корисною та бажаною для кожного, не викликаючи дисонанс між різними сторонами буття людини, людини і суспільства тощо. До того ж норми, сформовані з урахуванням такої мети, з одного боку, дозволяють подолати «суб'єктивність» у праві, а з іншого боку, «воскресити» суб'єкта права, демонструючи тим самим «чутливість до соціальних запитів і соціального добробуту» [7, с. 403].

Особливо відчутним це повинно стати у кримінальній галузі права, де обов'язково мають враховуватися власно «людські» причини скоєного злочину. Якби покарання не передбачалися Кримінальним кодексом України за те чи інше суспільно-небезпечне діяння, воно все рівно скоюється. Оскільки проблема не в тому, що деякі норми права недосконалі за своєю конструкцією і начебто є незрозумілими для більшості, а в порушенні цілісності самої людини, відсутності гармонії між нею і її умовами, що й потребує свого відновлення як на рівні людини, так і її умов. Як зазначає В. Я. Тацій, говорячи про необхідність «доктринального оновлення антинаркотичної політики», сьогодні необхідним є запровадження людиноцентричного підходу та зміна стратегічного курсу цієї політики від репресивних засобів впливу на запобіжні [8, с. 10]. У зв'язку з цим він наголошує, що держава і суспільство повинні змінити ставлення до наркозалежних громадян і в першу чергу ставитися до них як до людей, що потребують кваліфікованої медичної допомоги, а не як до злочинців, які мають бути покараними та фізично ізольованими [там же]. Значним кроком у цьому напрямку вже сьогодні є запровадження інституту пробації, особливо пенітенціарної, метою якої є реабілітація та соціальна реінтеграція неповнолітніх без їх ізоляції від суспільства, відриву від сім'ї, спілкування з однолітками, що в своїй сутності і є відновлювальним заходом.

У межах трансдисциплінарності можливим стає і розв'язання проблеми нескінченності нормативно-правового відхилення у регулюванні суспільних відносин державою. Технологічний розвиток постійно поповнює нашу кількість можливих комунікативних моделей поведінки, а культурологічний чинник не дає їм взяти за повноцінний приклад стару модель поведінки у тому чи іншому середовищі та стані. Це зумовлює мінливість розвитку та видозміни системи правових норм: кількість можливих відносин зростає – паралельно цьому зростає й кількість регулюючих їх норм права.

Водночас трансдисциплінарний підхід здатен не тільки об'єднати все багатоманіття видів права та його проблем, а в перспективі стати еволюційним шляхом для розбудови права всього світового співтовариства. При цьому, що важливо, розбудови не на політичній чи економічній основі, що в умовах глобалізації вже досить чітко окреслюється з одночасним переносом акценту уваги на соціальне, а на антропологічній основі як спільній для абсолютно всіх сфер життя й діяльності людства, потребуючих правового регулювання.

Висновок. Отже, позначений нами комплекс проблем сучасного права неможливо вирішити, перебуваючи виключно у предметному полі тільки юридичної науки. Адже ці проблеми є значно ширшими, ціннісними за своєю сутністю, і в цьому відношенні метаправовими – цивілізаційними та загальнолюдськими. Як людиноцентриський, трансдисциплінарний підхід здатен утворити основу для побудови універсальних прав людини, об'єднати всі виявлення права, подолати проблему «суб'єктивності», націлити право на збереження та розвиток як кожної людини, так і людства в цілому. Трансдисциплінарний підхід для права означає необхідність формування його нової теорії, що будуватиметься на розширеному розумінні ідеї індивідуальної свободи людини та її одночасній єдності з усіма умовами життя й діяльності. А враховуючи те, що

трансдисциплінарна практика орієнтується на людину як цілісність, то сферою практичної діяльності правників повинен стати увесь життєвий світ людини, що, в свою чергу, означає необхідність їх співпраці з великим колом різних фахівців і експертів, гуманітаріїв, насамперед, філософів, політиків та особливо громадськістю.

Література

1. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Москва : Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. 160 с.
2. Nicolescu B. Transdisciplinarity: the hidden third, between the subject and the object. *Human and Social Studies*. 2012. Vol. 1. No. 1. P. 13-29.
3. Nicolescu B. Methodology of transdisciplinarity – levels of reality, logic of the included middle and complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. 2010. Vol. 1. No. 1. P. 19-38.
4. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Ч. 2. Гл. 7. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3604/3611> (дата звернення: 12.03.2022).
5. Баран А. В. Межі буття і дії позитивного права : теоретико-правовий аспект : дис...канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2018. 202 с.
6. Badescu V.-S. Contemporary law – plurality, complexity and transdisciplinary. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2016. Vol. 5. P. 124-154.
7. López-Huertas M. Reflexions on Multidimensional Knowledge: Its Influence on the Foundation of Knowledge Organization. *Knowledge Organization*. 2013. № 40 (6). P. 400-407.
8. Тацій В. Я. Вступне слово. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». 2018. Спеціальний випуск № 1 (91). С. 8-11.

References

1. Liotar Zh.-F. Sostoyanie postmoderna. Moskva : Institut eksperimentalnoy sotsiologii; Sankt-Peterburg : Aleteyya, 1998. 160 s.
2. Nicolescu B. Transdisciplinarity: the hidden third, between the subject and the object. *Human and Social Studies*. 2012. Vol. 1. No. 1. P. 13-29.
3. Nicolescu B. Methodology of transdisciplinarity – levels of reality, logic of the included middle and complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. 2010. Vol. 1. No. 1. P. 19-38.
4. Fukuyama F. Nashe postchelovecheskoe budushche. Ch. 2. Gl. 7. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3604/3611> (data zvernennya: 12.03.2022).
5. Baran A. V. Mezhi buttja i diji pozytyvnogho prava : teoretyko-pravovyj aspekt : dys...kand. juryd. nauk : 12.00.01. Ljviv, 2018. 202 s.
6. Badescu V.-S. Contemporary law – plurality, complexity and transdisciplinary. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2016. Vol. 5. P. 124-154.
7. López-Huertas M. Reflexions on Multidimensional Knowledge: Its Influence on the Foundation of Knowledge Organization. *Knowledge Organization*. 2013. 40 (6). P. 400-407.
8. Tacij V. Ja. Vstupne slovo. Naukovyj visnyk Dnipropetrovsjkogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. «Protydija narkozlochynnosti v Ukraini ta u sviti: problemy ta shljakhy jikh vyrishennja». 2018. Specialnyj vypusk # 1 (91). S. 8-11.